

וּשְׁמַעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל "אֲבִיכֶם"

הרצאה להברי הכולל בבהמ"ד בני יששכר, בארא פארק
לכבוד יומא דהילולא דק"ז הבני יששכר זי"ע - ה"י טבת תשע"ג לפ"ק
עם הוספה: תשע"ד לפ"ק

הרב מנחם רוקח

ג) שנית תמוה: הלשון אף "אביכם" בורא עולמות, כנראה רוצה לעוררם בזה שגם בניו יש להם כח "בריאה" מצד הירושה, אעפ"כ יש לעיין בזה.

ננסה מקודם ליישב תמיהא השנית, דהנה בבני יששכר מאמרי השבתות (מאמר ט' אות ד') מביא הגמ' (תענית ה:) "יעקב אבינו לא מת... וכי בכדי חנטי חנטיא? אמר לי' מקרא אני דורש, ואתה אל תירא עבדי יעקב... כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים... מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים". מה בצע שדורש היקש, אעפ"כ הקושיא במקומה עומדת, וכי בכדי חנטי חנטיא? ותירץ הבני יששכר דהכוונה "יעקב אבינו לא מת", ההדגשה על תבת "אבינו", שהגבורה והכח הבריאה הוריש לבניו, עד שבשביל זה חי הוא.

ד) ויש להוסיף שזה שונה מכל מעלות שיש לאדם שבטבע מורישו לבניו. יותר מזה, שיעקב גופא ירש זאת מאביו יצחק, שכן מצינו אצל יצחק הכח לדמות להקב"ה. בגמ' שבת (דף פט: - דף יומי ח"י טבת) מה דכתיב "כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו" (ישעי' סג:ז), לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו... ליעקב... כשאומר הטענה ליצחק... אומר פלגא עלי ופלגא עלך... פתחו ואמרו "כי אתה אבינו", אמרו זאת כנגד יצחק" (רש"י). השותפות כזאת (פלגא עלי ופלגא עלך) אין לך התדמות למעלה יותר מזה, עד שבשביל זה אמרו ליצחק "כי אתה אבינו". רק אחר שיצחק מחוי להם למעלה, הכוונה שהקב"ה הוא האב פנו ואמרו להקב"ה "כי אתה ה' אבינו".

במדרש רבה פרשת ויחי על הפסוק "הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם" ב' אותיות אָל ישראל אביכם רומז כמו בציר"י תחת אות א', דהיינו שהקב"ה ברכו בכחות רוחניים עם כחות בריאה "מה הקב"ה בורא עולמות אף אביכם בורא עולמות" (פרשה צח:ג).

א) הגמרא ידוע שיהודי מחוייב לדמות עצמו להקב"ה "זה א-לי ואנוהו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום (שבת קלג:), אבל כאן מצינו חידוש נפלא להתדמות לבורא עולם. איך מתאים זאת למדת ענוה, יסוד ביהדות: "אל תראי תולעת יעקב (ישעי' מא:יד), החלשה כתולעת" (רש"י, הגם שמדמה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפה); "מי יקום יעקב כי קטן הוא" (עמוס ז:ב). ובמשנה (באבות ד:ד) למדנו "מאד מאד הוי שפל רוח".

ב) ומדה זאת חשוב מאד לפני הקב"ה. בגמרא ברכות דף ז. שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו זה... ופליגא דר' מאיר, דאמר ר' מאיר שתיים נתנו לו ואחת לא נתנו לו... שיש צדיק ורע לו... כך א"ל הקב"ה למשה "כשרציתי לא רצית, עכשיו שאתה רוצה איני רוצה", ותמוה שהרי זה אבק נקמה כביכול. בעץ יוסף מיישב שעכשיו נשתנה המצב לפי שחטאו. אך הלשון קשה דמשמע כעונש שמקודם לא רצה, והנראה בזה שהקב"ה אומר עכשיו שלא רצית לפי שהרגשת בגודל ענותך שאינך ראוי, מעלת ענוה זו חשוב בעיני יותר מהשאיפה לידע.

אבהות זאת של יצחק הוא כח הבריאה, אני והוא, התדמות בכח הבריאה. גם מה שבהמשך אומר יצחק "ואם תמצא לומר כולם עלי הא קריבלי נפשי קמך, מה הכוונה בטענה זו? אך בשבלי לקט איתא שבשעה שירד יצחק מן העקדה ברכו המלאכים ברוך מחיה המתים, שהי' בריאה חדשה ע"י תשובה עד שלא שייך לזכור חטאים.

ה) ויצחק גופא ירש כח הבריאה הזאת מאברהם, שאצל אברהם כתיב אלה תולדות השמים והארץ "בהבראם", אותיות אברה"ם, בזכות אברהם נברא שמים וארץ (בעל הטורים), ופשוט שרמוז בזה שבאברהם ישנו כח הבריאה "בהבראם".

זהו שמדגיש יעקב אף "אביכם" בורא עולמות, שגם הוא ירש כח זה מאברהם ויצחק. וכן כששרים את השירת ים סוף אומרים זה א-לי ואנוהו, שדרשו אני והוא, הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום" (שבת קלג:). מה כתיב אחר זה? "אלקי אבי וארוממנהו", לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי... מימי אבותי" (רש"י). ולכן שפיר מסתבר לומר גם על כח הבריאה מה הקב"ה בורא עולמות, שגם בכח הבריאה יש דמיון זאת ואנוהו, מה הוא וכו'.

ויצחק כבר הי' מחוי להקב"ה, שבחסדו וטובו נתן לנו כח הבריאה זאת, דהנה באבות פרק ה' למדנו "בעשרה מאמרות נברא העולם... והלא במאמר אחד יכול להבראות... אלא... ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות", והלא כל זה תמוה מאד, שאם כל העולם עם כל הפרטים הי' נברא במאמר אחד הי' ג"כ השכר של הצדיקים המקיימין את כל העולם כולו שכר טוב והרבה, ומאי נ"מ?

י"ל שקאי על הצדיקים שג"כ הן בוראים עולמות כמו שאמר יעקב אף אביכם בורא עולמות, וכח זה מוריש לבניו, אך בודאי אין הכוונה בורא ממש כמו הקב"ה, שהכוונה עולמות קטנות: יעקב גופא ברא עשר שבטים שבטי י-ה; משה ברא עולמות כנביא

במדריגת פה אל פה אדבר בו הביא את התורה לישראל; אהרן הי' בורא עולם בזה שהי' אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה; רבינו הקדוש ברא עולמות שסידר את המשנה; רבינא ורב אשי שסדרו את הגמרא; הרמב"ם והטור שסדרו את ההלכות, וכו' וכו'. התדמות כזאת להקב"ה בבריאה מודגש יותר עי"ז שגם הקב"ה ברא עולמו בחלקים, בעשרה מאמרות.

ו) נחזור להגמרא שבת פ"ט "כי אתה אבינו" על יצחק (לעיל אות ד), דלולא דמסתפינא הייתי אומר דעל זה רומז יעקב "אבינו", בהדגשת "אביכם", ותמכתי יתדותי על דבריו הקדושים של ק"ז בבני יששכר הכוונה "יעקב אבינו לא מת", מעלת "אבהות" חיי, דהנה על דרך הפשוט שנבחר יצחק "אבינו אתה" ולדחות ולזנח האבהות של אברהם אבינו ויעקב אבינו, "לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה" אין השכל סובל פשט כזאת, וכמו שהקשו המפרשים, וע' מהר"ל בנצח ישראל סימן י"ג.

ובמהרש"א (שבת שם) דמה שאמרו אברהם ויעקב (על טענת הקב"ה בניך חטאו) ימחו על קדושת שמך יש במשמעות שני פנים, אחד לטובה, ושנית לרעה, אם לרעה שימחו ח"ו ישראל בקידוש שמך, ואם לטובה היינו שהחטאים ועוונותיהם ימחו בקידוש שמך, כמו שכתוב (תהלים עט:ט) "וכפר על חטאתנו למען שמך" (ה"מורה שאתה רחום וחנון" - מצו"ד), שיש להסתפק במשמעו אם לטובה ואם לרעה, ועל כן אמרו לא בסבי טעמא... דאין להכריע בדברים לא טעם ולא עצה, אם כוונתם לטובת ישראל ואם לרעה ח"ו, והיינו ד"לא ידענו ולא יכירנו...", ועל יצחק אמרו "אבינו אתה".

ולולא דמסתפינא נר' לומר דזהו שבא יעקב להכריע בהדגשת ישראל "אביכם", שגם הוא וגם אברהם במדרגת "אבינו", שכוונתם לטובה, ומה שאמרו ימחו קאי על חטאים ועוונות.

ובאמת גם זאת (ספק בכוונת דבריהם, לפי המהרש"א) קשה לשכלל לסבול. ואולי יש לפרש דרך משל: ילד קטן בוכה כל הלילה ואין מניח לאמו ולאביו לישן, ויש לו לאביו ענין נחוץ מאד למחרת וצריך לו מרגוע בנחיצות עד התיאשות, ואשתו אומרת לו "א"כ זרוק הילד לחוץ". כוונתה בודאי לא תוכל לעשות כן לילד האהוב, ולכן באין ברירה צריך לסבול. הנמשל לצד הספק שמה שאמרו אברהם ויעקב ימחו קאי על בנין שחטאו הכוונה כמו במשל הילד, ימחו, והרי לא תוכל אבינו שבשמים כביכול, דזה לא אפשר, לכן באין ברירה צריך הקב"ה ברחמיו לסבול אותם, ומצד הספק לטובה קאי ימחו על החטאים.

ומ"מ אמרו על יצחק אבינו אתה, שבחרו יותר על דרך טענת יצחק "אבינו אתה", לפי שאין להוציא דבר רעה מפיהם, הגם שהכוונה לטובה, שעונש כזה לא אפשר וצריך לסבול. ועל זאת בא יעקב "אבינו" להדגיש אבהות שלו (וגם על אברהם) שכוונתם לטובה.

ז) ומעתה נר' ליישב גם קושיא הראשונה שהקשינו איך אומר יעקב אף אביכם בורא עולמות? איך מתאים זאת עם מעלת ענוה? "ל שמצינו פעמים גבהות לשם שמים, כמו ביהושפט "ויגבה לבו בדרכי ה'" (דבה"ב יז:ו) פי' רש"י "גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה'", ולדוגמא (בשמות לה:כו) אשר נשא לבן אותנה בחכמה. ומצינו שמשה רבינו השתמש בגבהות לכבוד ה', והתורה העידה עליו "והאיש משה ענו מאד מכל האדם..." (בהעלותך יב:ג), שאיתא במדרש דברים רבה (יא:ג). ומובא באור החיים הקדוש ריש פרשת נח, שנח אמר למשה אני גדול ממך שניצלתי מדור המבול, אולי לפי שהכתוב אומר עליו צדיק תמים, אך משה רבינו כנראה לא הסכים וענה לו לנח אתה הצלת עצמך ולא הי' בך כח להציל את דורך, אבל אני הצלתי את עצמי והצלתי את דורי. ותמיהא איך מסתבר לומר

שמשה ח"ו הי' מתגאה כלפי נח. ובמדרש שם כעין זה גם כלפי אברהם יצחק ויעקב, הלא בשירת הים משורר זה א-לי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו, ברש"י שם "לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלקותי עלי מימי אבותי".

ח) התירוץ הפשוט שהמדרש שם מתחיל בפסוק במשלי רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. דהיינו שאנחנו אומרים זאת, לא משה, דבמשה עצמו לא שייך זאת, "יהללך זר ולא פיך" (משלי כז:ב), והמדרש מסיים "לפיכך אמר שלמה רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה, דהיינו שלמה אומר זאת, ורק דרך לפירוש הדברים מביא בלשון כאלו מפלפלים זה עם זה.

במדרש ממשיך "ד"א אברהם אומר למשה אני גדול ממך, הרי אברהם הי' מגדולי ענוה, כמו שפירשו על משה ענו מאד מכל האדם, אדם ר"ת א'ברהם ד'וד מ'שה, אברהם אמר ואנכי עפר ואפר, שבהם יש קצת טובה, עפר סוטה (ולזריעה), ואפר פרה (וכיסוי הדם) (ועי' סוטה יז). דוד אמר אנכי תולעת ולא איש, והרי ניצול מהריגת שונא ע"י תולעת, משה אמר ונחננו מה, ומשמע שאברהם בעצמו אמר, לא ששלמה אמר בשמו.

ט) הראתי התמיהא להגאון האדיר ר' דוד אלעווסקי שליט"א ראש ישיבת גור, מיד עבר לארון הספרים והראה לי שפת אמת פרשת פנחס תרל"ד ד"ה בפסוק לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט, ולכאורה הסיפא מיותר, וכ' דברוהניות יש ב' בחינות: יש ענוה "כי אתם המעט מכל העמים (דברים ז:ז), ברש"י "הממעטין עצמכם כגון אברהם... וכגון משה ואהרן...". ומצינו גם ההיפוך "ויגבה לבו בדרכי ה'", וגם זה כוונתו לשם שמים, והקב"ה מזמין לאדם "בדרך שאדם רוצה ללכת מוליכין אותו". זהו לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט. ומצינו שאמר משה "והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי" (דברים א:יז), ולכא' איך אמר משה הענו מאד דברים כאלה? התירוץ שלא עלה על דעתו של

משה שיש בדברים אלה כוונה של גבהות, שהכל יודעים שהשגות משה וידיעתו הכל מהקב"ה.

על דרך שהסברתי יצחק האמין לעשו, לפי שיצחק הי' יסוד האמת לכן לא עלה בדעתו שיש שקר בעולם, עי' דברי יחזקאל מקח"ז משינאווא על העקידה, כמו כן הענו מאד לא עלה בדעתו ששייך גבהות בזה שמייעץ לבא אליו בדברים קשים.

הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל לא רצה להניח לרופאים לעשות נתוח, שאמר שאחר הגאולה מצפה להיות חבר הבית דין ואולי ח"ו יאבד זאת אם יהי' בעל מום, והרי הי' מצויין בעניויות. ועי' ספר אוצר פלאות בתורה מהרב הגדול ר' זאב וואלף זיכערמאן שליט"א עמוד רצ"ז.

(י) עוד תירוץ נ"ל, וזאת נוגע הרבה לאברכי הכולל ולכל לומדי תורה ביגיעה ועמלות ורוצים להגיע למדרגה עליונה בלימוד התורה הקדושה. כשאמר יעקב אבינו לבניו כמו שהקב"ה בורא עולמות כן אביכם בורא עולמות, הי' כוונתו "בא לְלַמֵּד וּנְמַצָּא לְמִדָּה" (פסחים כה:), שבקריאת שמע נמצא לימוד תורה לעצמו ולבניו, ופשוט שלעצמו קודם, שאם לא ילמוד בעצמו מאיפה ידע ללמד לבניו. א"כ הרי תמיהא סדר הדברים, שבקריאת שמע כתיב מקודם ושגנתם לבניך ואח"כ ודברת במ.

וי"ל שזהו שבברכת אהבה יש בדיעבד לצאת ברכת התורה, דשם מתפלל בחמימות, (ולפעמים בדמעות שלישי, עי' תרגום יונתן סוף פרשת בלק (כה:א) על הפסוק והמה בכים פתח אהל מועד, "נתעלמה ממנו הלכה" (רש"י), "ואינן בכיין וקריין שמע", ואמרתי שקאי על אהבה רבה קודם שמע ישראל בדמעות שלישי שהקב"ה אב הרחמים אבינו

מלכנו... ובעבור אבותינו, הרי שלשה שותפים באדם (קידושין ל' סע"ב) הקב"ה אביו ואמו, והרי האב "מחוייב" ללמד את בנו תורה, ולכן מבקשים מ"אב" הרחמן לעזור את בניו השואפים בלב ונפש להבין ולהשכיל.

זהו שכוון יעקב אבינו אף "אביכם" בורא עולמות, שהוא דיבר לבניו שעתידים לקבל התורה, ביניהם יששכר חמור גרם, ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת. גם כל בניו הם בכלל תורתו אומנתו, (עי' אור החיים פ' פנחס (כו:ג-כד) על שמות בני יששכר).

וזאת עיקר כוונת יעקב אבינו שהוא בורא עולמות, לא לשבח עצמו במעלותיו, אלא לעורר את בניו ובני בניו, שיורשים את אביהם, שזאת אחריות על האב, וכמו שהוא המשיך כיורש מאביו יצחק, ויצחק מאברהם (בהבראם) כחות הבריאה.

(יא) והנה בשערי תשובה סימן ר"צ בשם של"ה שחייב אדם לחדש חידושי תורה (בשבת) כמש"כ בזהר דבמוצש"ק בחזרת נשמה יתירה למקומה שואל אותה הקב"ה מה חידוש אמרה בתורה... ובמח"ב... בשם האר"י שאם מחדש בתורה מעטרין לאביו באותו עולם, לכן נסמך כיבוד למצות שבת.

ונר' לומר לפי הנ"ל "אביכם בורא עולמות" לעורר הבנים כיורשים מאביהם כח הבריאה, דלכן מעטרין את אביו בג"ע, שממנו ירש כח זה, והגם שזאת שייך גם בכל השבוע, מ"מ שעת חזרת הנשמה למעלה במוצש"ק חל עת רצון מטעם שייכותו לאביו.

וי"ל בזה סמך למנהג ישראל למי שיש לו יארצייט בשבוע להתפלל כש"צ במוצש"ק שאז מעטרין לאביו למעלה.

